

811.163.41'367.634

<https://doi.org/10.18485/sj.2023.28.1.4>**АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ***

Универзитет у Приштини

са привременим седиштем у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 18.10.2022.

Прихваћен: 13.12.2022.

ВЕЗНИК *EM* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду испитујемо употребу и статус везника *em* у савременом српском језику. Истраживање је рађено на примјерима преузетим из Електронског корпуса српског језика са изворима, гдје је анотиран 151 примјер употребе везника *em*. Циљ истраживања јесте да утврди у којим се синтаксичким и семантичким околностима употребљава овај везник и да одреди његово мјесто у систему независних везника.

Кључне ријечи: *em*, везник, саставни однос, адитивно значење, интензификација.

1.0. Сви рјечници српског/српскохрватског језика, од Вуковог *Српског рјечника* (1818) до једнотомника Матице српске, биљеже лексему *em* и одређују је као везник преузет из турског језика, који се обично јавља у редуплицираној форми или пак у корелацији са *josh*. Везник *em* је описан искључиво преко синонима, при чему се у већини рјечника као синоним наводи корелациони везник *не само ... него и* (РјЈАЗУ, РСАНУ, РСЈ: s. v. *em*), као и редуплицирано *и ... и* (РјЈАЗУ, РСАНУ: s. v. *em*), које у РСЈ има форму *и ... и уз то josh*. Веза *уз то josh*, према опису у РСАНУ, и самостално (без корелационог односа са *и*) има вриједност везника *em*. Да редуплицирано *и* није адекватна замјена за везник *em*, свједочи и опис ове лексеме у РМС, у коме се она објашњава

---

* anna.janjusevic@gmail.com

преко синонима *и ... и омет* и корелационог везника *куд ... туд и*. Осим ових синонима, у Вуковом рјечнику (Караџић 1818: s. v. *em*) и РСАНУ наводи се и архаични корелациони везник *буд ... туд*.

Увид у рјечничке описе и грађу изложено у њима показује да је ријеч о специфичном везнику, блискозначном са саставним везником *и* поновљеним испред сваке од напоредних јединица, али и са корелационим градационим везником *не само ... него и*, док семантизација помоћу везе (*и*) *уз то још* упућује и на то да *em* може указивати на придруживање, односно додавање елемената. Ово потоње значење свакако је у вези са изворним значењем 'заједно, скупа' коју лексема *het* (*xem*) има у турском језику, а према Шкаљићевом опису њој у савременом српском/српскохрватском језику одговарају везници *и* и *а*, али и изрази *поред тога, уз то* (Шкаљић 1966: s. v. *em*),¹ који такође указују на семантику додавања, односно придруживања.

1.1. Према подацима у РјЈАЗУ, везник *em* се употребљава од XVIII вијека, а грађа наведена у рјечницима показује да се *em* јавља како у пословицама, тако и у језику писаца (наведени су примјери из дјела Б. Нушића, С. Ђоровића, С. Сремца, Ћ. Сијарића, И. Андрића). Да *em* има посебно мјесто у систему везника у српском језику, показује и определијељеност преводилаца да при преводу текстова на српски језик одаберу овај везник, што потврђују примјери из Електронског корпуса српског језика:

(1) – Uh, nakazo pijana! *Em* dere ikone, *em* još o bogu propoveda! (Достојевски, Зли дуси); Bonum monasterijurn, et aki *em* jedeš, *em* se moliš dominum nostrum. (Еко, Име руже); Ta mene vata nervoza pri pomisli: *Em* se, kako mi izgleda, sve više udaljujem od Čeških Buđejovica, *em* me tamo чека читав мој пук! (Хашек, Доживљаји добровољног војника); A dođe mu još i ta zgoda, *em* dobio svoju porciju gvožđa pravo u trбуh, *em* se još i zna где će biti sahranjen: tu na samoj pruzi [...] (Хашек, Доживљаји добровољног војника).

Везник *em* је због свог колоквијалног карактера погодан за употребу у наведеним конструкцијама које махом припадају пренесеном говору или пак ауторском говору изреченом у првом лицу. Сматрамо да колоквијалност није једини разлог за употребу овог везника како у преведеним тако и у домаћим текстовима, већ осим ове функционалностилске карактеристике, *em* има и своје синтаксичко-семантичке специфичности које му обезбјеђују стабилно мјесто међу независним везницима у српском језику.

1.2. Упркос свему реченом, ни у једној граматици српског/српскохрватског језика нема ни (макар узгредног) помена везника *em*, а колико нам је по-

¹ С. Брадашевић (2013: 67–68) у својој докторској тези о синтакси и семантици везника у савременом турском језику, уз ове преводне еквиваленте наводи и *и то*. Међутим, аутор не раздваја случајеве употребе једноструког *het* (*xem*) у турском језику, којима у савременом српском језику одговарају партикуле (не везници!) *а* и *и то*, док се редуплицирани везник *het*, како и сам аутор у анализи истиче, преводи или удвојеним *em* или пак везом *и ... и још*.

знато, не наводи се ни у србистичким/сербокроатистичким научним студијама и радовима који се баве сложеном реченицом и њеним везницима. Везник *(x)em* помиње једино Х. Булић у студији *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, гдје у саставне везнике, поред *и, на, ме, ни, нити*, убраја и везнике *било и ем* (*хем*)² (Булић 2021: 269). У посебном раду, разматрајући однос између везника и ријечци, Х. Булић истиче да је у случају редуплицираних елемената, у које убраја и *(x)em ... (x)em*, првонаведени елемент партикула, док се су наредне његове употребе конјункторске (Булић 2018: 36).

1.3. На основу лексикографских квалификација и овог спорадичног помена везника *em*, можемо закључити да је ријеч о независном везнику који се обично јавља испред сваке од напоредних јединица, а синоними наведени у рјечницима упућују на то да *em* није ни типични саставни нити типични градациони везник. С обзиром на то да је ријеч о специфичном а потпуно не-испитаном везнику, у овом раду најприје ћемо приказати у којим се синтаксичким условима употребљава *em*, потом ћемо размотрити могуће синониме овог везника, да бисмо на крају одредили мјесто везника *em* у систему независних везника. За потребе овог истраживања прегледали смо Електронски корпус српског језика са изворима, у коме је евидентиран 151 примјер употребе везника *em*. Највећи број примјера припада публицистичком стилу, при чему се везник *em* налази или у склопу управног говора или, као изразито експресивно средство – у насловима или поднасловима новинских чланака.

2. Везник *em* јавља се као реченични, али и као синтагматски везник, што је несумњиви показатељ да је ријеч о независном везнику. Грађа показује да су најчешћи случајеви употребе двоструког *em*, али су забиљежени и случајеви мултиплицираног везника, као и примјери у којима се *em* јавља само испред првог елемента у низу.

2.1. Везником *em* најчешће се повезују двочлани низови, а таквом виду повезивања најсклоније су јединице са обиљежјем предикације, које могу имати исте, али и различите субјекте.

2.1.1. Уколико су обје предикације везане за исти субјекат, првонаведено *em* може стајати или испред прве клаузе (2) или пак иза њеног субјекта, а испред предиката (2a):

(2) *Em ih kude Amerikanci, em ih krive za nešto za šta bi im aplaudirala ogromna većina Srba* (Политика); *Naša reprezentacija je u posebnoj situaciji. Em brani titulu, em igra kod kuće.* (Политика); *Druga obala se ne vidi ni tamo, ni ovde. Em je daleko, em je u magli* (Политикин магазин); *Mladi se, na žalost, danas ne žele baviti ovim poslom. Em je prljav, em je opasan.* (Политика); [...] *pa kad se preračunam vrlo je isplativo da kupujem gorivo u Hrvatskoj. Em je jeftinije, em kvalitetnije.* (Политика); [...] *a kad te puste da nekom nabiješ iglu u dupe srećna si tri dana. Em si nekome legalno nanela bol, em si u struci, pustili te da prismođiš struci, gospođo doktorko.* (Ђурђевић, Убиство у Академији наука); *Svi koji su slušali Vuleta kako*

² Ове везнике Булић означава термином „саставни прости конјунктори”.

прича viceve, кажу да је то čudo – *em* ih зна много, *em* прича добро. (Политика); Ништа горе, gospodo, него кад у čoveku, може, наравно, и у жени, кад проради подzemни врућас: *em* пеће, *em* napolje не може. (Секулић, Кроника паланачког гробља); Не можеš ти с њега да се ваташ укоштак. *Em* је jači – јело то, bre, sira и mleko код Sretena – *em* зна znanje. (Михаиловић, Барабе, коњи и регуле);

(2а) Huligani *em* prave štetu *em* nas primoravaju да плаћамо обимну службу за saniranje. (Политика); Економија NIS *em* дугује, *em* usenjuje (Политика); Немци су на finalnom мећу дали више golova него tokom prethodnog дела turnira а Engleзи *em* што нису stigli до počasnog gola, *em* су doživeli један од најтежих poraza у овој konkurenciji. (PTC); [...] pomenuta zdanja *em* имају delikatan status *em* су mahom у крајевима на највишој ceni [...] (Политика).

Редуплицирано *em* може повезивати и појачавати и напоредне дијелове сложеног глаголског (2б) или неглаголског предиката (2в):

(2б) Реč је о čudu над čudima. О tome да човек може *em* да поједе sopstvenu glavu, *em* да остане živ! (Политички магазин);

(2в) Napredovanje podrazumeva trud, znoj. А uljuljkivanje је *em* ugodno, *em* lagodno. (Политика); Higijeničarke су, *em* vredne, *em* ljubazne, а фирма им се odužuje што plate stižu, како реče Zamahajev, „tačno, на vreme” (Политика); „Slava” је *em* prolazna *em* relativna категорија [...] (Политика); Neko је zgodno запazio да је pamćenje на овим просторима *em* слабо *em* kratko. (Политика); Baz, међутим, poručuje да би тако nešto [...] било *em* „beskorisno”, *em* „korak unazad” и да се треба posvetiti osvajanju „Crvene planete” (Политика); Poštujem Žileta – он ми је *em* aktuelni, *em* najomiljeniji paša од sve petorice [...] (Политика); Svenacionalna politička elita nastupila је *em* složno, *em* diplomatski. (НИН).

У примјерима (2в) позиција везника *em* којим се наглашава напоредност садржаја у предикативу условљена је, с једне стране, правилима о распореду енкликата у српском језику, а с друге – комуникативном разлозима, јер се овим везником не само повезују него и наглашавају информативно релевантни координирани садржаји. Управо овај други аспект, који се тиче актуалне реченичне перспективе и потребе да се истакне напоредност садржаја у рематском дијелу исказа, доприноси томе да се редуплицирано *em* употребљава и у реченицама са елидираним глаголском компонентом у склопу именског предиката (2г) или чак у исказима са елидираним предикатом (2д):

(2г) [...] (skraćениca значи povezanost гејева, леzbijки, бисексуалних и transrodnih osoba). *Em* jednaki, *em* sada добише и три hiljade evra. (Политика); Мислили смо да су Руси, сви plavi ... А ови ... *em* crni, *em* tamnopusiti. (Политика); I šta је било, ти zaljubljena budala, а она *em* из fine куће, *em* „principijelna”, čista теориjsка ljubav за коју падaju и људске žrtve [...] (Ђурђевић, Убиство у Академији наука); Vida Petrović-Škero је специфична: *em* žena, *em* на čelu suda и то Vrhovnog suda Србије. (Политика); па pomenuo како је paprika у форми ajvara salata од које нема baš много koristi (*em* pečena, љуштена, *em* ponovo прžена) [...] (Политика);

(2д) Arhimandrit је то и želeo. Nudio је Đuru, а и sam га služio ... *Em* batine, *em* global (Политика).

2.1.2. Напоредне клаузе повезане и наглашене редуплицираним везником *em* могу имати и различите субјекте, али у контексту или, још чешће, у структури саме реченице постоје елементи који указују на повезаност њихових садржаја:

(3а) Но, bogati, што је то napast biti odlikaš! *Em* si ocu uzdanica, *em* ti direktor jednako u oči gleda. (Секулић, Кроника паланачког гробља); Molim te, da se razumemo: *em* si i sama htela za kadiju, *em* је прavi kolenović i sojević! (Симовић, Хасанагиница); *Em* је pesma ispala dugačka, *em* се svetlost apsolutnoga nije prosula по njoj. (Секулић, Један од песника понора); [...] izudarana paprika pritom beleži dvostruki trijumf nad velikom, lepom, glatkom i sjajnom rođakom: *em* joj trgovci ističu osetno višu cenu, *em* је муšterije radije kupuju (Политика); [...] potencijalna ciljna grupa за такво štivo *em* vidi dupla slova, *em* joj igraju pred očima. (Политика);

(3б) „Od ovoga jedino vi novinari profitirate – *em* imate temu за pisanje, *em* svi kupuju novine да prekrate vreme dok čekaju” (Политика); No, *em* nisam serijski ubica, *em* proces tek treba да uznapređuje до toga да skrivene kamere буду postavljene (Политикини културни додаци); Supruga insistira да sednem dok jedem, али ne! *Em* траје pesma, *em* је сада kum natočio да „ukrstimo” (Политика).

У примјерима (3а) структурна веза је остварена ендофорички, тј. употребом деиктичких ријечи: *Em* је песма испала дугачка, *em* се светлост апсолутнога није излила по њој. Примјери (3б) показују да се паралелизам садржаја базира и на ситуацији (контексту) у којој се реченичне предикације одвијају.

2.1.3. Контекстуална повезаност садржаја отвара могућност употребе редуплицираног *em* испред структурно различитих клауза, од којих је једна двочлана, а друга једночлана (безлична):

(3в) Takođe bespotrebna radnja као i крећење, ако мене питаš, *em* је било чисто, *em* ја не bih ni isprlжао [...] (Ђурђевић, Убиство у Академији наука); Protiv Monsa је заista имао само lakši trening: *em* му belgijska ekipa nije bila dostojni rival (96 : 69), *em* се igralo пред praznim gledališтем (Политика); [...] čak šezdeset tri одсто испитаних муškaraca највише voli да ljubi nenamazana уста. *Em* је природније, *em* не остају dokazi. (Политика); Pa šta ако пеšaчи? *Em* zdravo је, *em* превоз не плаћа. (Политика); *Em* је врућина, *em* plate kasne. (Политика).

Знатно су рјеђи примјери у којима редуплицирано *em* повезује двије безличне конструкције:

(3г) – *Em* човека орлјакају, *em* га optuže i затворе! (ЕК: Андрић, Проклета авлија); Svakodnevnom tabananju од kioska до kioska као да нема kraja. *Em* је vrelo, *em* nigде нема karata (Политика).

2.1.4. Везник *em* може стајати и испред зависног везника, када служи као показатељ напоредног односа међу клаузама или садржајима који су подређени истој управној предикацији.³ Корпус показује ипак да је таква употреба везника *em* ријетка и ограничена на два значењска типа зависних клауза:

³ Забиљежени су и примјери у којима се *em* налази испред везника *што*: Mi zapravo radimo posao који nije naš. *Em* što smo opterećeni papirologijom, *em* što moramo да vodimo računa о tome koliko смо ресерата propisali [...] (Политика); Dan zaljubljenih ми је uvek када се zaljubim. *Em* što imamo Svetog Trifuna, *em* što за Dan zaljubljenih možemo проglasiti било који dan. (Свет). Међутим, овдје клаузе повезане везником *em*, без обзира на употребу везника *што*, творе самостално комуникативну реченицу у којој нема надређене предикације, а везничка комбинација *em што* функционише првенствено као текстуални конектор који указује на узрочно-последичну повезаност напоредних садржаја са реченицом која им претходи.

(4a) U jednom trenutku smo pomislile: zašto se ne bismo družile češće, *em* da se lepo provedemo, *em* da ne smetamo deci kod kuće (Политика); Unija je još 2001. ukinula carinu za naše proizvode i nije loše da uzvratno to uradimo i mi, *em* zbog konkurentosti naših proizvoda, *em* da bi građani Srbije imali pravo i mogućnost da koriste proizvode i usluge iz Evropske Unije [...] (PTC)

(4б) Jer niko ne voli kaznene poene za prolazak kroz crveno! I kako da, *em* da ne puše, *em* da ne telefoniraju dok voze ... to ne ide. (Политика).

У примјерима (4a) везник *em* стоји испред намјерног везника *da*, с тим што у другом од наведених примјера редуплицирано *em* показује напоредни однос адвербијала циља (предлог *zbog* је употријебљен са циљним значењем) и зависне намјерне клаузе. Примјер наведен под (4б) показује да се *em* може употријебити и испред изричног везника, када се истиче напоредност допунских садржаја субординираних главној предикацији.⁴

2.1.5. Све до сада речено показује да је редуплицирано *em* превасходно везник двију напоредних предикација у склопу независносложене реченице. Стога и не чуди миноран број примјера гдје се *em* јавља као синтагматски везник и повезује (а уједно и наглашава) реченичне чланове изван предиката.

Само у једном примјеру биљежимо редуплицирано *em* као везник реченичних конституената, и то двају атрибута:

(5a) Da su državni službenici godinama plaćali ceh lošeg zdravlja javnih finansija, primajući *em* male, *em* neredovne plate [...] (Политика).

Осим овог изолованог примјера, *em* се појављује као везник дијелова исказа са елидираним предикатом:

(5б) „Ovom informacijom završavamo pregled Danasa za ovo jutro” (dakle: **em** *Danasa*, **em** *za ovo jutro*, iako novine nikako nisu „za jutro”, kao što nisu ni „za veče”) (Политикини културни додаци).

У примјеру (5б) *em* је употријебљено прије као интензификаторска партикула него као везник, јер се њиме на комуникативном плану истичу елементи *Danasa* и *za ovo jutro*, али и комуникаторов став према валидности конструкције „преглед *Danasa* за ово *jutro*”.

2.1.6. Интензификаторска и стилско-експресивна вриједност редуплицираног *em*, као и помињана склоност наглашавања напоредних садржаја у рематском дијелу реченице (в. пр. 2г и 2д) омогућила је употребу овог везника у насловима и поднасловима новинских текстова, који су обиљежени и елипсом:

(6) Počeli pregovori o privatizaciji „Prvog maja” iz Pirota *Em* jedini, *em* ispunjavaju uslove (Политика); *Em* petak, *em* trinaesti Amerikanci uvrstili strah od petka trinaestog u

⁴ У примјеру (4б) садржај главне предикације је елидиран: И како да [издрже], *em* да не пуше, *em* да не телефонирају док возе.

katalog psihičkih problema. (Политика); Mostovi i izbori *Živo, živo, živo! Em, graditeljski – em, patriotski* (Политика).

Посебно је интересантна интерпункција у посљедњем примјеру, у коме је везник одвојен запетом од елемента испред кога стоји, што би требало да буде сигнал интонативно-експресивног наглашавања прилога *градитељски* и *патриотски*, док су елементи који стоје у напоредном односу, за разлику од свих до сада навођених примјера, раздвојени повлаком. Одвајање везника *ем* запетом забиљежено је још у двама примјерима, при чему је у првом примјеру, употреба енклитичког облика након запете ненормативна:

(6a) *Em, nam naprave krkljanac, em, nas uzimaju na zub – komentarisali su takvi oštre reči* (Политика); *Em, prelaze ulicu na crveno, ne hajući za semafore (kazne postoje, izgleda, samo za vozače), em, izleću na pešački prelaz (čije linije se katkad jedva primećuju) kad im se prohte [...]* (Политика).

Иако ријетки, примјери ове врсте показују да везник *ем* има специфичан статус, врло близак ријечцама, тј. модалним ријечима које се од остатка реченице одвајају запетом.

2.2. Иако се најчешће употребљава двоструко *ем*, постоје и случајеви мултиплицираног *ем* којим се наглашавају и повезују најчешће три напоредна садржаја. У Електронском корпусу евидентирано је десет примјера у којима *ем* повезује трочлане низове (7а–в), а само један примјер (8) у коме *ем* повезује и појачава елементе четворчланог низа.

(7a) Sa Đelićem je stvar još specifičnija: *em* u sebi ima piroćanske krvi, *em* mu je žena Francuskinja koja živi u Francuskoj za mnogo višu platu od slavoljubivog joj muža, *em* je tek od pre koju nedelju postao državni podstanar. (НИН); Učestvovao sam u tok-šou kod Mirjane Bobić-Mojsilović. *Em* sam bio sa takvom ženom, *em* mi je kuvala večeru, *em* Snežana nije bila ljubomorna. (Политика); Jer kad to izgovorite javno, *em* oni koji čuju ne znaju vaše stavove, *em* podržavate stereotype, *em* održavate tu reč i njenu simboliku. (Политика) Pa šta sad opet kukaš ... *em* smo u inostranstvu, *em* smo u velegradu ... *em* ne možeš biti bukvalnije na moru nego što smo sada ... (Политика); *Em* postoji žrtva, *em* se ne zna od čega je umrla, *em* ne postoji krivac niti će biti priveden pravdi (Политика); Zapravo, oduvek sam zavideo izvršnim direktorima raznih NVO. *Em* zvučna titula, *em* ne morate da imate previše škole, *em* ne strahujete za platu koju lepo i redovno zarađujete na zadate teme [...] (Политика).

(7b) [...] čiji su se kanali godinama nesmetano širili i po prostoru koji je „*em* Balkan, *em* pod sankcijama, *em* u tranziciji” (Политика); [...] uzvratilo je Milošević, čovek za koga su onoliki Srbi tvrdili da je *em* pametniji, *em* značajniji, *em* veći Srbin od Svetog Save, Karađorda, kneza Miloša Obrenovića [...] (НИН); [...] na zemlji nam nema ravna; razne vrste postoje, ali mi što smo...: *em* posebni, *em* carevi, *em* vrhunac, zamalo ne rekosmo evolucije... (Политика);

(7в) Nešto slično se može konstatovati i za Iran ili Saudijsku Arabiju: *em* obilje ljudi, *em* obilje nafte, *em* obilje opijuma... (НИН)

(8) U ekonomiji nam nekako ne ide od ruke. *Em* svetska ekonomska kriza, *em* nam budžet premali, *em* nam inflacija pavisoka, *em* nam stranci stalno prave probleme sa velikim razvojnim projektima (Политика)

Примјери показују да се мултиплицирано *ем* понаша као и двоструко *ем*, тј. најчешће повезује клаузе (7а, 8), односно исказе са елидираном глаголском компонентом (7в), или пак предикативе у склопу именског предиката (7б).

Чињеница да *ем* може повезивати не само двочлане него и отворене низове, чини овај везник сличним са везницима (*и*)/*у*, *нити*, *или* и *било* (*да*), који такође имају способност редуплицирања, а М. Ковачевић (1998: 261) истиче да ови потоњи везници, када су употријебљени испред сваке од јединица у низу, поред улоге координираног везника имају и прагматичко-стилистичку функцију наглашавања. Осим тога, испред првог елемента у низу овакве јединице и нису везници, већ функционишу као ријечце за појачавање, док се у међуклаузалној или међуконституентској позицији у њима укрштају конекторска и интензификаторска функција (Ковачевић 1997: 17–18). За разлику од (*и*)/*у*, *нити* и *или*, који могу, али и не морају бити употријебљени и испред првог елемента у низу,⁵ *ем* је у тој позицији обавезно, и управо оно најављује низање међусобно повезаних садржаја.

2.3. Да *ем* испред прве од јединица у низу није везник, већ интензификаторска партикула којом се комуникативно и стилистички истиче дати елемент и уједно најављује низање одређених ситуација, најбоље потврђују примјери у којима је *ем* употријебљено само испред првог координираних садржаја, док се испред осталих налазе пресупозицијско-квантификативне партикуле *још* и *и/ни*:

(9) [...] od kako je sveta i veka, za takvog bezobraznog vojnika kao što je ova ušтва овде? *Em* mi poždrao ručak, *još* ište da mu se dozvoli dupla porcija! (ЕК: Хашек, Доживљаји добровољног војника); Taj drugi, med i mleko, obeća mu socijalno osiguranje, ali ga ne prijavi ni za mesec dana, ni za dva meseca, ni za pola godine. Kadgod „sluga” пита, jer se boji da se ne razboli, onaj ga zavarava. Te nije stigao, te zauzet je, te teška su vremena. *Em* nije prijavljen gde treba, momak je *još* morao da sažaljeva gazdu. (Политика); Al’ stiskanje tako / *Em* je nezgodno nije *ni* lako, / I da izdrži ne može svako. (Милн, Кућа на Пуовом углу);

(9а) Umesto o manama Karle del Ponte, srpski muškarci bi mogli više da razmišljaju o vrlinama Pamele Anderson. *Em* je lepša, a možda je i pametnija. (Политика); Setih se tu rođake koja je ponela jednu oveću kofu kajmaka po povratku sa godišnjeg odmora iz Srbije [...] i kad su je zaustavili u tranzitu, na aerodromu u zemlji gde se ne sme unositi hrana iz drugih zemalja, pogotovu ne iz Srbije, ona se dosetila da kaže da je to specijalni krem za kožu [...] inače bi joj *em* oduzeli kofu [...], a mogli su joj *još* *pride* i lupiti onako krvnički i kaznu od par hiljada zelembača... (Политика).

Како показују наведени примјери, елементи могу бити у асиндетском (9) и синдетском (9а) низу, при чему су у овом другом случају повезани везником *а*, док партикуле *и* и *још* служе као конкретизатори адитивног односа.⁶ Посебно

⁵ За разлику од њих, *било* (*да*) увијек захтијева „двоструку употребу” – в. Ковачевић 2006: 232–260.

⁶ М. Вукић (2020: 139) истиче да се у улози адитивних конкретизатора јављају партикуле *и*, *итавише*, *још*, као и предлошко-падежне конструкције *поред тога*, *осим тога*, *уз то*, *поврх тога*, *уза све то*.

је у том погледу илустративан посљедњи примјер под (9а), у коме се адитивно значење конкретизује трима блискозначним партикулама – *josh pride u*.

Напоредни садржаји формално могу бити повезани и везником *u*, као у примјеру (9б), у коме је адитивно значење подржано конкретизатором *josh*:

(9б) *Kontejneri su predviđeni za nekih 300 do 500 kilograma smeća, oni napune kontejner šutom i em upropaste kontejner i još nam prave problem* (Политика).

Примјер је врло интересантан због тога што и испред *em* стоји везник *u*, којим се заправо ситуација „упропасте контејнер” као посљедица надовезује на ситуацију „они напуне контејнер шутом”, док се улога партикуле *em* своди на то да истакне посљедицу и најави навођење макар још једног повезаног садржаја. Контактна позиција везника *u* и лексеме *em* управо свједочи о томе да *em* испред првог елемента има искључиво вриједност партикуле, јер, како истиче М. Ковачевић (1998: 254–255), у српском стандардном језику никада се не употребљавају два независна везника један до другог, већ елеменат наведен иза независног везника може имати само вриједност партикуле.

3. Из до сада наведеног произлази да је и у структурном и у семантичком погледу везнику *em*, чија је употреба обавезна испред сваке од координираних јединица које повезује, (с тим што испред прве *em* има искључиво статус интензификатора, а испред свих осталих обједињује у себи конјункторску и интензификаторску функцију) – најсличнији редулицирани саставни везник *u*. И редулицирано *u* такође у себи обједињује ове двије функције, а као и *em* – може повезивати не само двочлане него и вишечлане, дакле, отворене низове. Међутим, конструкције *em ... em* и *u ... u*, иако повезују истосмјерне садржаје, семантички се разликују, јер „конструкција (*n*)*u* *X* (*n*)*u* *U* почива на координацији подједнако значајних елемената садржаја” (Ковачевић 1998: 54), који се истовремено везују за одређену ситуацију (обично их повезује иста радња или пак исти агенс), док *em X em U* упућује на то да је други елеменат придодат, а самим тим и маркиран неочекиваномшћу. Да је за везник *em* кључно значење додавања уз пратеће обилежје неочекиваности додатог садржаја потврђују и на почетку рада наведени лексикографски описи, где се *em ... em* семантизује као *u ... u* уз *to josh* (РСЈ), односно *u ... u onem* (РМС).⁷ Дакле, конструкција *em ... em* подразумева координацију *u X u* уз *to josh U*. Осим тога, постоји и разлика када је у питању дистрибуција ових везника. Наиме, редулицирано *u* се врло ријетко јавља као везник независносложених реченица, већ се користи или као синтагматски везник или пак као везник двију или више координираних клауза подређених истој управној предикацији (Јањушевић Оливери 2018: 78–84), док је са редулицираним *em* ситуација

⁷ И квантификативно-пресупозицијска партикула *josh* и адверзативно-концесивна партикула *onet* посједују прагматско значење неочекиваности – в. Јањушевић Оливери 2018: 97–107, 162–165.

обрнута: њиме се првенствено повезују клаузе у склопу независносожене реченице, а тек спорадично реченични чланови и напоредне клаузе у саставу вишеструкосложене реченице.

3.1. Везник *em* конструкцији задаје низање предикација, а низање, односно нагомилавање предикација, чак и када су оне повезане везником *и*, представља један вид степеновања, јер „друга предикација се наставља на прву, с тим да је предикација друге реченице на вишој тачки у односу на ону у првој реченици, односно да је она за степен виша него прва” (Николић 2014: 228). И у конструкцијама са везником *em*, чији је други, придодати елеменат, по правилу, обиљежен неочекиваномшћу, такође је присутна нијанса градационог значења, због чега се у појединим рјечничким описима *em ... em* објашњава помоћу корелационог градационог везника *не само ... него и*. Међутим, градација представља низање језичких елемената које почива на њиховом различитом комуникативном значају, односно различитом интензитету, чиме се успоставља доминација једног елемента над другим (Ковачевић 1998: 48–49, Катњић Бакаршић: 155). С друге стране, допунска нијанса градационог значења у конструкцијама *em ... em* произлази искључиво из чињенице да је други члан, односно сваки наредни члан придодат, и како такав мање очекиван. А основна разлика између градационих реченица и констрикција са везником *em* је структурне природе: градационе реченице су обавезно двочлане и затворене (Ковачевић 1998: 74, Катњић Бакаршић: 19), док редуплицирано *em* може повезивати и отворене низове.

3.2. Прагматичка компонента неочекиваности омогућава и концесивну интерпретацију конструкција са везником *em* када су садржаји повезани овим везником супротстављени, али ипак се оба реализују. То потврђују наредни примјери:

(10) KOŠTANA (počinje pesmu): Hadži Gajka, hadži Gajka Devojku udara . . . *Em* je dava, *Em* je ne udara . . . (ЕК: Станковић, Коштана); Milošević je svih ovih godina proglašavan ideološkim čudom – *em* komunista, *em* nacionalista! (Политика); Reč je o čudu nad čudima. O tome da čovek može *em* da pojede sopstvenu glavu, *em* da ostane živ! (Политички магазин).

Замјена за везник *em ... em* не само у овим него и у осталим примјерима је корелациони везник *нека што ... него (и)*,⁸ чија прва компонента, партикула *нека* има значење допуштања док други дио указује на додавање неочекиваног садржаја, нпр.: Милошевић је свих ових година проглашаван идеолошким чудом – *em* је комуниста, *em* је националиста [= *нека што је* комуниста, *него је и* националиста]. Исту семантику има и архаични корелациони везник *буд ... туд*, који се у Вуковом Рјечнику наводи као једини српски синоним везника

⁸ У Електронском корпусу евидентиран је само један примјер употребе ове конструкције: *Neka što me voda k' o tele, nego što me sramoti.* (Политика), која би се могла замијенити конструкцијом са редуплицираним *em*: *Em* me voda као теле, *em* me sramoti.

ем. У истом рјечнику *буд* је објашњено преко синонима 'иако, мада' (Караџић 1818: s. v. *буд*), док се у другим рјечницима (РМС, РСЈ), када корелира са *туд*, одређује као средство за „истицање напоредности”. Међутим, конструкцијом са *буд...туд* не истиче се напоредност, већ додавање неочекиваног садржаја, а умјесто друге компоненте може бити употријебљена и партикула *још*:

(12) *Bud moram da ga čuvam, tud moram i sve kamenje, što sa sobom donese, da izvlačim i sklanjam.* (Станквоић, Ташана); *Bud drhtim od njenog muža, treba da drhtim još i od vojske.* (Михаиловић, Кад су цветале тикве).

Међутим, корелациони везници *нека што... него (и) и буд... туд* повезују затворене, тј. двочлане структуре, док је *ем* везник којим се везују и отворени, тј. вишечлани низови. Осим тога, везник *буд... туд* је архаичан, а судећи по примјерима наведеним у рјечницима – и регионалан.⁹ За успостављање саставно-адитивног односа обиљеженог прагматичким значењем неочекиваности у савременом српском језику, и то нарочито у његовом разговорном стилу, користи се редуплицирани везник *ем*.

3.3. Адитивни односи¹⁰ су подврста саставних односа, а заснивају се на формирању низа придодовањем другог члана (РГ II: 172). Адитивност се, према ријечима М. Вукић (2020: 139), остварује на реченичном, али и на текстуалном нивоу, а као конкретизатори адитивног значења у српском језику који на реченичном нивоу прате независне везнике,¹¹ наводе се партикуле *и, итавише, још*, као и предлошко-падежне везе са замјеницом *то: поред тога, осим тога, уз то, поврх тога*. С обзиром на то да су конкуренти међуклаузалног *ем* управо конкретизатори адитивног значења уз које може (али не мора) стајати и независни везник (в. примјере 9, 9а и 9б), намеће се логичан закључак да је *ем* саставно-адитивни везник. Ову тезу подржавају и лексикографски описи, али и етимологија турског *hem*, који, како смо истакли на почетку рада, указују на семантику додавања. Специфичност конструкција са редуплицираним *ем* у односу на конкурентна средства – конкретизаторе адитивног значења у синдетским и асиндетским реченицама – огледа се у сљедећем: а) *ем* мора бити употријебљено испред сваке од јединица у низу; б) такво *ем* истовремено повезује, али и комуникативно наглашава елементе уз које стоји и в) редуплицирано *ем* је и прагматички маркирано, јер носи додатну информацију о неочекиваности придодатог садржаја.

⁹ П. Скок наводи да се *буд* у корелацији са *туд* јавља на Космету, а има значење везника *према* (Скок s. v. *бити*).

¹⁰ У руској литератури: присоединительные отношения.

¹¹ Адитивност се, међутим, може реализовати и у асиндетским конструкцијама, а њен показатељ је у том случају искључиво адитивни конкретизатор. Исп. примјере (10) у којима је једноструко *ем* употријебљено као партикула, а придодовање друге ситуације је остварено партикулама *и/ни, још и приде*.

4. Да резимирамо. У рјечницима описани, а у граматикама неевидентирани везник *ем* припада систему независних везника. Облигаторна редупликација, као његова структурна специфичност, утицала је на то да *ем* служи истовремено као конјунктор и као интензификатор, тј. да има статус интензификаторског везника којим се не само повезују него и наглашавају информативно релевантни напоредни садржаји. Првонаведено *ем* има искључиво вриједност интензификаторске партикуле, чија је функција да појачава елемент уз који стоји, али и да најави низање међусобно повезаних садржаја. Међуклаузално, односно међуконституентско *ем* функционише као везник којим је придодата функција појачавања.

Везником *ем* повезују се истосмјерни садржаји у низу, при чему другонаведени садржај има статус придодатог, придруженог елемента, који је, самим тим обиљежен и неочекиваношћу. То значи да је везник *ем* саставни везник којим се обиљежавају специфични саставно-адитивни односи. Ово се значење може изразити и конкретизаторима адитивности, употребљеним у синдетским или асиндетским структурама, архаичним корелационим везником *буд ... туд*, као и колоквијалним везником *нека што ... него (у)*. У односу на конкурентна средства, редуплицирано *ем ... ем* се издваја као специјализовано синтаксичко средство за изражавање саставно-адитивног односа, које притом уједно интензификује и повезује елементе не само двочланог него и вишечланог низа, уносећи у исказ додатну прагматичку информацију да је (сваки) новопридодати елемент маркиран неочекиваношћу.

Ове семантичко-прагматичке карактеристике, без обзира на ограниченост конструкција са редуплицираним *ем* на разговорни функционални стил (односно на преношење туђих ријечи у књижевноумјетничким и новинским текстовима), обезбјеђују стабилно мјесто везнику *ем* у систему независних саставних везника у савременом српском језику.

ЛИТЕРАТУРА

- Брадашевић 2013:** S. Bradašević, *Sintaksa i semantika veznika u savremenom turskom jeziku (doktorska disertacija)*, Beograd: Filološki fakultet.
- Булић 2018:** Н. Булић, Однос везника и ријечца у савременом босанском језику, *Писмо*, 16, 31–58.
- Булић 2021:** Н. Булић, *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Вукић 2020:** М. Вукић, *Комбиновање везника и невезничких речи у савременом српском језику*, Ниш: Филозофски факултет.

- Јањушевић Оливери 2018:** А. Јањушевић Оливери, *Интензификаторске партикуле у савременом српском језику*, Косовска Митровица: Филозофски факултет – Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Караџић 1818:** В. Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Беч (Wien, Vienna): Gedruckt bei den P. P. Armeniern.
- Катнић Бакаршић:** М. Катнић-Бакаршић, *Gradacija: Od figure do jezičke kategorije*, <https://stilistika.org/marina-katnic-bakarsic-gradacija> (8. VII 2022).
- Ковачевић 1997:** М. Ковачевић, Дистрибуција и правила употребе партикула „и” и „ни”, *Наш језик*, XXXII, 7–25.
- Ковачевић 1998:** М. Ковачевић, *Синтакса сложене реченице*, Београд: Рашка школа – Србиње: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.
- Ковачевић 2006:** М. Ковачевић, Отворена питања конструкција с везником било, у: М. Ковачевић, *Списи о стилу и језику*, Бања Лука: ЈУКЗ, 232–260.
- Николић 2014:** М. Николић, *Категорија степена у српском језику: сложена реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РГ II 1980:** *Русская грамматика. Том II. Синтаксис*. Москва: Академија наук СССР, Институт русскога језика.
- РЈАЗУ:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio 1–23, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1881–1976.
- РМС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. 1–6, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1–, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ:** *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, ²2011.
- Скок:** Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1973.
- Шкаљић 1966:** А. Шкаљић, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: „Svjetlost”.

СОЮЗ *ЕМ* В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В настоящей работе анализируется употребление и статус союза *ем* в современном сербском языке. Исследование, проведенное на материале Электронного корпуса сербского языка с источниками показало, что повторяющееся *ем* используется одновременно в качестве конъюнктора и интенсификатора, т.е. у него статус интенсификаторского союза, который не только связывает, но и подчеркивает информационно значимые параллельные составляющие. У первого приводимого *ем* наблюдается исключительное значение интенсификаторской частицы, которая усиливает последующий элемент, а также последующие взаимосвязанные содержания. Междуклаузальное, точнее междуконституентское *ем* функционирует как союз, который приобретает функцию усиления.

Союз *ем* связывает однонаправленные последующие содержания, причем второе приводимое содержание имеет статус дополнительного, добавочного элемента, которым соответственно обозначается также неожиданность. Это означает, что союз *ем* представляет собой присоединительный союз для обозначения специфических присоединительно-добавочных отношений. Данное значение может быть выражено и конкретизаторами добавочности, использованных в союзных или бессоюзных структурах, архаичными корреляционными союзами *буд... туд*, а также разговорным союзом *нека што... него (и)*. По сравнению с конкурентными средствами, повторяющееся *ем... ем* выделяется как специализированное синтаксическое средство для выражения присоединительно-дополнительных отношений, которыми параллельно интенсифицируются и связываются элементы не только двучленного, но и многочленного ряда, внося во высказывание дополнительную прагматическую информацию о том, что каждый добавленный элемент маркирован неожиданностью.

Ключевые слова: *ем*, союз, составные отношения, добавочное значение, интенсификация.

Анна М. Яншоевич Оливери